

Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

9. Međunarodni naučni skup

Specijalna edukacija
i rehabilitacija

DANAS

Zbornik radova

University in Belgrade

Faculty of Special Education and Rehabilitation

The 9th International Scientific Conference

Special education and rehabilitation

TODAY

Proceedings

BEOGRAD 2015.

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU
UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

IX međunarodni naučni skup
**SPECIJALNA EDUKACIJA I
REHABILITACIJA DANAS**

Beograd, 25-27. septembar 2015.

Zbornik radova

The 9th International Scientific Conference
**SPECIAL EDUCATION AND
REHABILITATION TODAY**

Belgrade, September, 25-27, 2015

Proceedings

Beograd, 2015.
Belgrade, 2015

SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA DANAS
Zbornik radova
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION TODAY
Proceedings

IX međunarodni naučni skup
Beograd, 25-27. 09. 2015.
The 9th International Scientific Conference
Belgrade, 25-27. 09. 2015.

Izdavač / Publisher:
Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation
11000 Beograd, Visokog Stevana 2
www.fasper.bg.ac.rs

Za izdavača / For Publisher:
prof. dr Snežana Nikolić, dekan

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-chief:
prof. dr Mile Vuković

Kompjuterska obrada teksta / Computer word processing:
Biljana Krasić

Zbornik radova Proceedings će biti publikovan
u elektronskom obliku CD.
Proceedings will be published in electronic format CD.

Tiraž / Circulation: 200

ISBN 978-86-6203-069-6

PREPREKE U SAMOSTALNOM KRETANJU – ISKUSTVO ODRASLIH OSOBA SA OŠTEĆENJEM VIDA

Marija Cvijetić^{1a}, Dragana Stanimirović^b, Svetlana Slavnić^b

^aŠkola za osnovno obrazovanje i vaspitanje učenika sa smetnjama u razvoju „6. oktobar“ Kikinda

^bUniverzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Samostalno kretanje je jedan od preduslova realizacije brojnih životnih aktivnosti i učešća osobe u životu zajednice. Osobe sa oštećenjem vida, usled odsustva vizuelne kontrole, imaju više teškoća u orijentaciji i kretanju u prostoru u odnosu na pripadnike tipične populacije. Uzroci njihovih teškoća mogu se tražiti u ograničenjima koja proizilaze iz oštećenja čula vida (medicinski model ometenosti) ili fizičkim i socijalnim barijerama u okruženju (socijalni model ometenosti). Cilj ovog istraživanja je identifikovanje prisustva i prirode poteškoća sa kojima se osobe sa oštećenjem vida susreću prilikom kretanja u neposrednom i širem okruženju. Uzorak čini 15 odraslih ispitanika sa oštećenjem vida. Podaci dobijeni primenom intervjua ilustruju percepciju samih ispitanika o njihovim iskustvima i preprekama u domenu mobilnosti. Analiza odgovora ispitanika pokazuje da oni uglavnom nemaju veće poteškoće u kretanju i snalaženju u najbližem okruženju, dok se prilikom kretanja u širem okruženju i korišćenju prevoza susreću sa brojnim spoljašnjim barijerama. Generalno posmatrano, po pitanju prepreka u domenu mobilnosti, ispitanici iz ovog uzorka veći značaj pridaju spoljašnjim barijerama (arhitektonskim, finansijskim i međuljudskim) nego oštećenju vida. Nalazi ove studije takođe sugerišu i da način formulisanja pitanja može imati uticaja na odgovore ispitanika, tj. da priroda odgovora donekle može biti povezana sa početnim očekivanjima istraživača koji kreira upitnik ili intervju. Identifikovanje barijera za nezavisnije kretanje iz perspektive samih osoba sa oštećenjem vida daje nam smernice za konkretne akcije usmerene ka unapređenju njihove samostalnosti i socijalne participacije.

Ključne reči: mobilnost, oštećenje vida, barijere, socijalni model ometenosti

UVOD

Socijalna participacija osoba sa invaliditetom predstavlja jedan od imperativa savremenog inkluzivnog društva. Važan preduslov učešća ovih osoba u aktivnostima svakodnevnog života, slično pripadnicima opšte populacije, predstavlja određeni nivo

1 E-mail: maja.flower@yahoo.com

samostalnosti u kretanju u neposrednom i širem okruženju. Osobe sa oštećenjem vida, usled odsustva vizuelne kontrole, imaju više teškoća u orijentaciji i snalaženju u prostoru u odnosu na pripadnike tipične populacije, što je posebno izraženo u novim, nepoznatim okruženjima. Ograničenja u pogledu samostalnog kretanja predstavljaju jedan od otežavajućih faktora za angažovanje ovih osoba u važnim životnim aktivnostima kao što su pronalaženje i zadržavanje posla (O'Day, 1999), dnevne (instrumentalne) životne aktivnosti (hranjenje, oblačenje, priprema obroka) (Wahl et al., 2002), odlazak na turistička putovanja (Small et al., 2012). Osobe kod kojih je oštećenje vida nastalo u odrasloj dobi, samostalno kretanje i mogućnost nezavisnog obavljanja svakodnevnih praktičnih aktivnosti navode kao neke od najvažnijih životnih ciljeva (Popivker et al., 2010).

U zavisnosti od konceptualnog modela u okviru kojeg se ometenost tumači, problemi u domenu mobilnosti sa kojima se susreću osobe sa oštećenjem vida mogu se posmatrati kao direktna posledica oštećenja čula vida na orijentaciju i kretanje u prostoru (medicinski model ometenosti) ili se odgovornost može pripisati preprekama u okruženju koje ovim osobama otežavaju samostalno kretanje (socijalni model ometenosti). Prema postavkama savremenijeg, socijalnog modela, potrebno je izvršiti modifikacije i prilagođavanja u okruženju koja će osobama sa oštećenjem vida olakšati samostalno kretanje kako bi im se obezbedile jednake mogućnosti za pristup i učešće u različitim aktivnostima i sadržajima u zajednici.

Cilj ovog istraživanja je identifikovanje prisustva i prirode prepreka sa kojima se osobe sa oštećenjem vida susreću prilikom kretanja u neposrednom i širem okruženju.

METOD ISTRAŽIVANJA

Uzorak za ovo istraživanje činilo je 15 odraslih ispitanika oštećenog vida, članova Organizacije slepih „Severni Banat“ iz Kikinde. Uzorak je bio heterogen u odnosu na pol, starosnu strukturu, obrazovni nivo, stepen oštećenja vida (slepoća i slabovidost) i vreme nastanka oštećenja. U istraživanju je korišćen kvalitativni metod, a podaci su prikupljeni putem individualnih intervju sa ispitanicima. Postavljena pitanja i potpitanja odnosila su se na iskustvo ovih osoba u vezi sa preprekama samostalnom kretanju u užem i širem okruženju i korišćenju prevoza. Pitanja primenjena u intervjuima osmišljena su po uzoru na sugestije Olivera (1992) i postavljena u alternativnim formama, iz perspektive medicinskog i socijalnog modela ometenosti.

REZULTATI I DISKUSIJA

Kada je u pitanju kretanje i snalaženje u neposrednom okruženju, ispitanici iz našeg uzorka naveli su da im nije teško da se snalaze u svom domu i susedstvu. Jedna ispitanica to objašnjava ovako: „Nije mi teško jer sam u istom stanu već 35 godina i tu sam se navikla, a poznajem i svaki kamen u svom komšiluku“. Jedini problem za dva slabovida

ispitanika predstavlja kretanje noću, jer tada ne mogu da se oslone na ostatke čula vida. Ukupno trinaest ispitanika nije navelo ni jednu barijeru u najbližem okruženju, smatrajući da ih nema, dok su dva ispitanika navela kao prepreku nepostojanje trotoara/pešačke staze u njihovoj ulici, zbog čega su primorani da se kreću kolovozom. Ovakvi odgovori naših ispitanika pokazuju da se oni lako snalaze u neposrednom okruženju i da ne opažaju značajnije barijere u tom domenu. Može se pretpostaviti da su se svi ispitanici vremenom navikli na to najuže okruženje i prevazišli teškoće vezane za snalaženje u njemu. Naši rezultati u saglasnosti su sa nalazima drugog istraživanja u kome je pronađeno da većini starijih osoba sa oštećenjem vida nije potrebna pomoć prilikom kretanja po susedstvu i da se u tom okruženju osećaju bezbedno (Montarzano et al., 2007).

Kretanje u širem prostoru zajednice i nepoznatim mestima za naše ispitanike predstavlja veći izazov u odnosu na snalaženje u neposrednom okruženju. Oko polovine njih smatra da zbog problema sa vidom ne mogu da izlaze onoliko često i daleko koliko bi želeli. Većina ispitanika navodi jednu ili više spoljašnjih prepreka koje im otežavaju kretanje u širem prostoru lokalne zajednice. To su uglavnom prepreke u fizičkom okruženju (oštećeni trotoari, nepostojanje linije navođenja u centru grada i do autobuske stanice, letnje bašte kafića postavljene duž šetališta, nedovoljno glasni zvučni semafori), problemi sa prevozom i finansijski problemi (potreba za pratnjom, visoka cena prevoza taksijem, niska primanja), ali i prepreke u domenu međuljudskih odnosa (teškoće usklađivanja sopstvenih planova sa planovima pratioca – uglavnom člana porodice, nepostojanje osobe koja bi bila pratilac). Isticanje ljudskog faktora kao osnovne prepreke za postizanje samostalnosti u kretanju može se prepoznati u odgovorima ispitanika kao što su: „Komšije su se žalile da je ovaj zvučni semafor preglasan, pa je sad toliko smanjen da se preko dana, kada je gužva, ništa ne čuje i onda mi nije jasno zašto uopšte i postoji" ili „Glavna prepreka je to što nije sve organizovano kako bi trebalo biti. Najviše mi smeta ponašanje ljudi, zatim finansijske prepreke, a najmanji problem su po mom mišljenju arhitektonske barijere i one se najlakše prevaziđu." Slične barijere opisane su od strane osoba sa oštećenjem vida i u drugim istraživanjima – prelazi i raskrsnice bez zvučne signalizacije, parkirani automobili i smeće na trotoaru, neravne površine i promene u visini trotoara i druge prepreke svakodnevno otežavaju samostalno kretanje, a povremeno dovode i do povreda ovih osoba. Iz tog razloga, blizu polovine slepih i slabovidih osoba izlazi iz kuće samo u situacijama kada odlaze u školu/na posao i u cilju zadovoljenja osnovnih životnih potreba, a izuzetno retko radi zadovoljenja socijalnih potreba ili u svrhu rekreacije (Baris, Uslu, 2009). Opisujući svoje iskustvo u kretanju u širem okruženju, starije osobe sa oštećenjem vida različitog stepena navode osećaj nelagodnosti ili nesigurnosti prilikom kretanja u centru grada i na nepoznatim lokacijama, naročito u situacijama gužve, dok adekvatno obeležavanje prostora (npr. postojanje zvučnih informacija na raskrsnicama) čini da se osećaju sigurnije. Starost ispitanika i oštrina vida takođe su bili povezani sa navikama u domenu mobilnosti ovih ispitanika (Montarzano et al., 2007).

Osobe sa oštećenjem vida susreću se i sa barijerama u oblasti upotrebe različitih prevoznih sredstava. Prilikom korišćenja javnog prevoza suočavaju se sa teškoćama vezanim za pronalaženje autobuskih stajališta, podzemnih prolaza i ulaza u vozilo, kao i problemima pristupa različitim informacijama (npr. red vožnje) (Dolores, Lopez, 2005, prema Popović, 2013). Kao prednosti korišćenja taksi prevoza navode veću fleksibilnost i osećaj lične bezbednosti, ali im uglavnom cena ove vrste prevoza predstavlja problem (Montarzino et al., 2007). U našem uzorku, većina ispitanika navodi da samostalno koriste javni prevoz, pri čemu neki od njih svakodnevno putuju iz obližnjeg sela u grad. Među preprekama koje otežavaju korišćenje prevoznih sredstava oni navode: teškoće snalaženja na autobuskoj stanici, potrebu za pratiocem, osećaj nesigirnosti i napetosti tokom vožnje, visoke podove autobusa, visoku cenu taksi prevoza, neizvesnost i nedostatak informacija o tome gde se nalaze u određenom trenutku i kada treba da izađu kada putuju autobusom. Uopšteno govoreći, ispitanici iz ovog uzorka, prilikom razmatranja teškoća u vezi sa putovanjem, uglavnom veći značaj pridaju barijerama koje se vezuju za prevozna sredstva i ponašanje drugih ljudi, nego teškoćama koje proizilaze iz samog oštećenja vida. Ispitanici navode i primere udruženog delovanja više prepreka: „Kada idem za selo, vozač nekad staje i van redovnih stanica, pa onda ja ne znam kada je došla na red moja stanica, pa nekad ili krenem ranije ili me vozač obavestava kad već stignemo da treba da izađem. I to je opet ljudski faktor, on ne bi smeo da staje van stanice, kad već ne postoji zvučni sistem koji bi nas obavestio gde smo i koja je sledeća stanica." Više ispitanika navodi da bi im postojanje govornih poruka u autobusima umnogome olakšalo samostalno putovanje. Auditivna signalizacija, instalirana sa ciljem pružanja relevantnih informacija za osobe koje ne mogu da koriste vizuelne signale (slike, natpise), smanjuje potrebu za personalnom asistencijom, štedi vreme, smanjuje broj grešaka u pronalaženju puta, povećava nivo bezbednosti i umanjuje nivo stresa osoba sa oštećenjem vida prilikom korišćenja javnog prevoza (Marston, Golledge, 2003).

ZAKLJUČAK

Generalno posmatrano, ispitanici iz našeg uzorka, kada tragaju za poreklom svojih poteškoća u domenu mobilnosti, veći značaj pridaju spoljašnjim barijerama – arhitektonskim, finansijskim i međuljudskim, pre nego oštećenju vida. Ipak, ni za jednog ispitanika se ne može reći da je potpuno dosledno odgovarao na pitanja isključivo iz perspektive medicinskog modela ometenosti (navodio ograničenja u vizuelnim sposobnostima kao jedini uzrok teškoća u samostalnom kretanju) niti perspektive socijalnog modela ometenosti (svu odgovornost za probleme u mobilnosti pripisivao fizičkim i socijalnim barijerama). Identifikovanje prepreka u domenu mobilnosti iz perspektive samih osoba sa oštećenjem vida daje nam važne smernice za konkretne akcije usmerene na njihovo uklanjanje u cilju unapređenja samostalnosti i socijalne participacije ovih osoba. Analiza toka intervjua i odgovora ispitanika na alternativno postavljena pitanja sugerise da način formulisanja pitanja potencijalno ima određeni uticaj na odgovore ispitanika, odnosno da priroda odgovora donekle može biti povezana sa početnim

očekivanjima istraživača koji kreira upitnik ili intervju. Kako dalja razrada ove teme prevazilazi predviđene okvire ove studije, potrebno je posvetiti tome veću pažnju u narednim istraživanjima.

LITERATURA

- Baris, M. E., & Uslu, A. (2009). Accessibility for the disabled people to the built environment in Ankara, Turkey. *African Journal of Agricultural Research*, 4(9), 801-814.
- Marston, J. R., & Church, R. L. (2005). A relative access measure to identify barriers to efficient transit use by persons with visual impairments. *Disability & Rehabilitation*, 27(13), 769-779.
- Marston, J. R., & Golledge, R. G. (2003). The hidden demand for participation in activities and travel by persons who are visually impaired. *Journal of Visual Impairment and Blindness*, 97(8), 475-488.
- Montarzino, A., Robertson, B., Aspinall, P., Ambrecht, A., Findlay, C., Hine, J., & Dhillon, B. (2007). The impact of mobility and public transport on the independence of visually impaired people. *Visual Impairment Research*, 9(2-3), 67-82.
- O'Day, B. (1999). Employment Barriers for People with Visual Impairments. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 93(10), 627-42.
- Oliver, M. (1992). Changing the social relations of research production? *Disability, Handicap & Society*, 7(2), 101-114.
- Popivker, L., Wang, S. W., & Boerner, K. (2010). Eyes on the prize: life goals in the context of visual disability in midlife. *Clinical rehabilitation*, 24(12), 1127-1135.
- Popović, M. (2013.). Mobilnost osoba sa oštećenjem vida: otklanjanje arhitektonskih barijera. *Psihološka istraživanja*, 16(1), 79-90.
- Shimizu, M. (2009). A survey of daily trips of persons who are visually impaired living in communities in Japan. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 103(11), 766.
- Small, J., Darcy, S., & Packer, T. (2012). The embodied tourist experiences of people with vision impairment: Management implications beyond the visual gaze. *Tourism Management*, 33(4), 941-950.
- Wahl, H. W., Heyl, V., & Schilling, O. (2002). The role of vision impairment for the outdoor activity and life satisfaction of older adults: A multi-faceted view. *Visual Impairment Research*, 4(3), 143-160.

OBSTACLES TO INDEPENDENT MOBILITY – EXPERIENCE OF VISUALLY IMPAIRED ADULTS

Summary

Independent mobility is one of the preconditions for the realization of many life activities and participation of people in community life. People with visual impairment, due to the absence of visual control, have more difficulties in orientation and motion in space in relation to members of the typical population. Causes of their difficulties can be traced to the limitations arising from damage of sense of sight (the medical model of disability), or physical and social barriers in the environment (the social model of disability). The aim of this study is to identify the presence and nature of difficulties that persons with visual impairment face when moving in the immediate and wider environment. The sample consists of 15 adult subjects with visual impairment. Information obtained by interviews illustrate the perception of the respondents about their experiences and obstacles related to mobility. Analysis of the responses shows that those examinees generally do not have greater difficulties in mobility and orientation in the immediate environment, while face numerous external barriers as they move into the wider environment and use of transport. Generally speaking, in terms of obstacles in the area of mobility, the respondents in this sample attach greater significance to external barriers (architectural, financial and interpersonal) than to visual impairment. The findings of this study also suggest that the formulation of questions can influence the respondents' answers, ie. that the nature of the response may be somewhat associated with the initial expectations of the researchers who created a questionnaire or interview. Identifying barriers to more independent moving from the perspective of the very people with visual impairment gives us guidelines for concrete action aimed at improving their independence and social participation.

Key words: mobility, visual impairment, barriers, social model of disability